

Van jaarklassensysteem naar kindgericht onderwijs

Het huidige schoolsysteem dat de vaste koppeling van leerstof aan leeftijd als uitgangspunt neemt, heeft zijn beste tijd gehad. Het kent een aantal belangrijke nadelen, met name op pedagogisch vlak. De huidige stand van de techniek kan inmiddels andere organisatievormen ondersteunen. Dit biedt kansen voor kindgericht onderwijs waar pedagogische doelstellingen centraal staan.

Dit artikel is het 2e deel van een serie artikelen die gepubliceerd wordt op wij-leren.nl.

Als u zich inschrijft voor de nieuwsbrief op www.pomanagement.nl informeren wij u wanneer de volgende artikelen gepubliceerd worden op Wij-leren.nl.

*Tekst:
Machiel Karels, Wij-leren.nl*

*Fotografie:
Shutterstock
en aangeleverde foto*

In dit artikel wordt beschreven hoe je kindgericht onderwijs vorm kunt geven. Wat is eigentijds en kindgericht onderwijs en aan welke **doelen** kun je dan werken? Welke **middelen** kunnen ingezet worden om die doelen te bereiken? En hoe kun je dat onderwijs **organiseren**?

Mentale beelden

Het is vooraf belangrijk om te bedenken dat een groot deel van de huidige onderwijskundige generatie is opgegroeid met mentale beelden van **vergelijken en beoordelen**. We denken in termen als 'achterstandsleerlingen' en 'ontwikkelingsvoorsprong'.

Een transitie van het leerstofjaarklassensysteem naar meer kindgericht onderwijs is dus allereerst gericht op het veranderen van de manier van kijken naar ontwikkeling en leren. Wanneer er nieuwe werkvormen en organisatievormen worden ingevoerd zonder die verandering van denken, ontbreekt de innerlijke drive en het noodzakelijke fundament.

Concreet: zolang je als leerkracht nog denkt in termen als 'zwakke leerlingen', 'laagst presterende kinderen' of 'de bovenkant van de groep', zit het leerstofjaarklassensysteem nog als mentaal model in je hoofd. Een ander organisatievorm waarbij de kwaliteiten van ieder kind centraal staan, wordt dan als een 'maniertje' gebruikt en loopt het gevaar te mislukken.

Tien bouwstenen van kindgericht onderwijs

Kindgericht onderwijs kan op allerlei manieren vorm krijgen. Het gemeenschappelijke is wel steeds dat de ontwikkeling van de mogelijkheden van alle leerlingen het uitgangspunt is. Vanuit de kindgerichte principes bouwt iedere school het eigen onderwijs op. Dit artikel beschrijft tien bouwstenen van kindgericht onderwijs.

1. Elk kind is uniek

Neem de kwaliteiten en ontwikkelingsbehoeften van het kind als uitgangspunt bij de inrichting van het onderwijs. Elk kind is uniek en heeft dus feitelijk ook een eigen, unieke ontwikkelingsroute nodig. Erken de leerlingen in hun eigenheid en specifieke kwaliteiten, dan zullen zij zich harmonieuzer ontwikkelen dan wanneer er op dat vlak allerlei frustraties zijn.

2. Stel de persoonsontwikkeling centraal

Richt je allereerst op de persoonsontwikkeling van de kinderen. Zorg ervoor dat ze zich kunnen ontwikkelen tot autonome en verantwoordelijke personen. Zij kunnen dan hun plek innemen in de maatschappij en daarbij de verantwoordelijkheid nemen die op hun pad komt.¹ Bij deze persoonsontwikkeling neemt de ontwikkeling van een moreel kompas een centrale rol in. Leven is kiezen en keuzes maak je met je morele kompas.

De persoonsontwikkeling hangt sterk samen met de mate waarin de omgeving het mogelijk maakt om verantwoordelijk te zijn. Je speelt daarin als leraar met je op-

'Kinderen moeten zich kunnen ontwikkelen tot autonome en verantwoordelijke personen.'

vattingen hierover dus een belangrijke rol en deze rol is niet door een computer te vervangen. De zaken waar het echt om gaat in het onderwijs, zijn van alle tijden en zijn niet te vervangen door computers of andere technische middelen.²

3. Stimuleer de metacognitieve vaardigheden

Stimuleer de ontwikkeling van de metacognitieve vaardigheden. Deze vaardigheden hebben betrekking op het evalueren van de eigen prestaties en het bewust omgaan met sociale situaties. De 21e-eeuwse vaardigheden³ impliceren feitelijk de metacognitieve vaardigheden of zo je wilt de executieve vaardigheden.⁴ Het gaat er in ieder geval om dat je niet alleen voor cognitieve doelen aandacht hebt maar ook voor doelen op het vlak van de vaardigheden en de persoonlijkheid. Mensen zijn sociale wezens en het belang van samenwerken en functioneren in relaties met anderen is van alle tijden.

Feitelijk is de huidige aandacht voor 21e-eeuwse vaardigheden een roep om meer pedagogiek in het onderwijs.⁵ Dat sluit mooi aan bij de beweging tegen de eenzijdige focus op harde meetbare resultaten. Het is ook in lijn met de roep om meer 'bildung' in het onderwijs en de aandacht die Gert Biesta vraagt voor 'persoonsvorming'.⁶

4. Ondersteun de competentiebeleving

Zorg ervoor dat kinderen zich competent voelen bij het verwerven van kennis, houding en vaardigheden. Dat kan door het subtiele spel van ondersteunen en uitdagen, gericht op de pedagogische basisbehoeften relatie, competentie en autonomie. Competentie slaat ook op het aansluiten bij de al verworven competenties en dat is inclusief de leefwereld, de ervaringen en de voorkennis van de leerlingen. Dat raakt daardoor ook aan trots en zelfvertrouwen.

Wanneer een kind telkens vergeleken wordt met anderen die sneller en beter zijn, blokkeert de competentiebeleving. Waardeer elk kind naar de eigen mogelijkheden en niet naar die van een ander of van een 'gemiddeld kind'. Ook al stem je de aanpak op de mogelijkheden van het kind af, het blokkerende stigma is voor zowel het kind als de omstanders duidelijk. En dat knaagt aan de competentiebeleving van het betreffende kind.

Het beoordelen van een leerling op het eigen leerproces heet formatieve evaluatie, gericht op het proces en op de volgende leerstappen.⁷ Dat staat tegenover summatieve evaluatie, wat genormeerd is en vandaaruit gaat differentiëren.

5. Maak leerlingen eigenaar van het eigen leerproces

Zorg ervoor dat de leerlingen eigenaar zijn van hun eigen leerproces. Dat is natuurlijk gemakkelijker gezegd dan gedaan. Maar het welbevinden en de betrokkenheid van de leerlingen stijgt met sprongen. Maak het leren zichtbaar door de leerstappen inzichtelijk te maken en samen met de leerlingen bij te houden welke vorderingen zij maken. Zichtbaar lerende leerlingen zijn gelukkige leerlingen!

'Een doordachte, integrale visie op kindgericht onderwijs bepaalt de keuze van middelen en organisatie.'

6. Zorg voor een ononderbroken ontwikkeling

Richt het onderwijs zo in dat de leerlingen een ononderbroken ontwikkeling kunnen doormaken. Laat de ontwikkeling van het kind niet gehinderd worden door structuren of blokkades van het systeem.⁸

Dat leerlingen een ononderbroken ontwikkeling doormaken en een doorlopend ontwikkelingsproces moeten hebben, is sinds 1985 als eis in de wet vastgelegd.⁹ Als een kind toe is aan volgende ontwikkelingsstappen of -fasen, dan moet de leeromgeving deze stappen faciliteren. En minstens zo belangrijk is het dat leerlingen die er nog niet aan toe zijn, niet middels het leerstofjaarklassensysteem 'gedwongen' moeten worden door te gaan zonder de benodigde voorkennis.

Welke werkwijzen faciliteren je doelen?

Duidelijk is dat het leerstofjaarklassensysteem geen goede structuur is om het leren van 21e-eeuwse vaardigheden te ondersteunen. Maar welke werkwijzen en organisatiemodellen zijn wel geschikt om te kunnen werken aan bijvoorbeeld zelfregulering, creatief denken, probleem oplossen en samenwerken? Hieronder volgen enkele werkwijzen die de ontwikkeling van persoonlijke vaardigheden kunnen faciliteren.

De aandacht voor 21e-eeuwse vaardigheden is een roep om meer pedagogiek in het onderwijs.

7. Gebruik gepersonaliseerd leren

Zet gepersonaliseerd leren in om kindgericht onderwijs vorm te geven. Bij gepersonaliseerd leren is sprake van leertrajecten die qua inhoud en tempo zijn afgestemd op het individu en waarbij de leerling invloed heeft op de vormgeving van het leerproces. Daarbij houd je als leerling en leraar rekening met datgene wat de leerling al kan, kent en wil. Eigenaarschap over het eigen leerproces is hierbij van cruciaal belang.¹⁰

Het werken met een digitaal oefensysteem kan onderdeel zijn van gepersonaliseerd leren. De werkwijze van een dergelijk oefensysteem is daarbij wel van belang. Het moet niet zo zijn dat het adaptieve, digitale systeem helemaal voor de leerling gaat bepalen wat de volgende leerstap is, zonder dat de leerling dit mee kan beleven en/of daar een rol in heeft. Dan is er van regie en eigenaarschap bij de leerling geen sprake meer.

De leerlingen leren bij gepersonaliseerd leren zeker niet (alleen) individueel. Interactie en communicatie met andere leerlingen blijven essentieel. De leerdoelen zijn bijvoorbeeld het resultaat van afstemming tussen de leerling en diens begeleider.¹¹ Een ander aspect bij het samen leren is 'social learning'. Hierbij leren leerlingen

Over de auteur

Machiel Karels is onderwijsadviseur bij **De lerende school** en initiatiefnemer van onderwijskundig kennisplatform **Wij-leren.nl**.

'Leraren zijn opgegroeid met mentale beelden van vergelijken en beoordelen.'

gezamenlijk binnen een digitale leeromgeving, bijvoorbeeld in de vorm van een leerzaam spel, de zogenoemde gamification.¹²

Over eigenaarschap en keuzevrijheid van leerlingen valt overigens zeker het een en ander te zeggen. Het is namelijk zo dat er op het vlak van zelfsturing grote verschillen zijn tussen de leerlingen. Dit vraagt dus om een zorgvuldige begeleiding. Ook leidt meer keuzevrijheid niet in alle gevallen tot betere prestaties of een hoger welbevinden.¹³

8. Maak gebruik van coöperatief leren

Geef samenwerkend leren een structurele plek in het onderwijs. Of je nu wel of niet met gepersonaliseerd leren werkt, groepswork is een belangrijke manier om zowel om te gaan met verschillen als gebruik te maken van verschillen. Wanneer de ene leerling iets uitlegt aan de andere leerling, kan dat voor beiden zowel leerzaam als motiverend zijn.

Belangrijke aspecten bij samenwerkend leren zijn de positieve wederzijdse afhankelijkheid in combinatie met de individuele verantwoordelijkheid van de leerlingen. Tenminste, als groepswork niet als 'maniertje' gebruikt wordt, maar ingebed is in de totale onderwijsvisie en onder andere ten dienste staat aan het ontwikkelen van executieve vaardigheden. Het type opdracht dat voor groepswork ingezet wordt, moet betekenisvol zijn doordat het voldoende rijk en open is en het resultaat een vervolg krijgt. Bij groepswork is veel ruimte voor directe interactie en daardoor worden in die context de samenwerkingsvaardigheden geoefend.¹⁴

9. Laat leerlingen onderzoekend leren

Laat kinderen regelmatig en structureel onderzoekend leren. Het samenwerken aan projecten is een mooie manier om groepswork vorm te geven. Dit is tevens een manier om onderzoekend leren in de praktijk uit te werken.

Bij onderzoekend leren wordt projectmatig of thematisch gewerkt. Nieuwe kennis en inzichten worden op deze manier in de context ontdekt en onthouden. Hierdoor leren kinderen verbanden zien en onthouden zij de opgedane kennis beter.¹⁵ Dit gaat echter niet vanzelf en er zijn grote verschillen tussen de kinderen als het bijvoorbeeld gaat om analytisch en reflectief denken. Zorg er dus voor dat je onderzoekend leren op een weloverwogen manier inzet.¹⁶

10. Leer kinderen werken met een portfolio

Laat kinderen werken met een portfolio om hun eigenaarschap van het leerproces handen en voeten te geven. Ook dit vraagt inbedding in een totaalvisie waarbij de nadruk ligt op het leerproces en niet op 'goede antwoorden'. De werkvorm is niet de kern. Het werken met een portfolio vraagt om een goede opbouw en implementatie qua leerlingvaardigheden.¹⁷

Een leerling houdt het portfolio zelf bij en krijgt daardoor inzicht in de eigen ontwikkeling. Kinderen leren hierdoor op zichzelf te reflecteren. Belangrijk is dat zij vergeleken worden met hun eigen ontwikkeling en mogelijkheden. Een volgende

leerstep moet door de leerlingen zelf herkend worden als een volgende stap, op basis van samen afgesproken criteria.¹⁸

Een portfolio kan een map zijn waarin allerlei teksten en werkstukken bewaard worden. Er zijn echter inmiddels ook digitale portfolio's beschikbaar.¹⁹ Het werken met portfolio's vereist ook portfoliogesprekken, waarin leraar en leerling, vaak samen met de ouders, de ontwikkeling bespreken en vooruitblikken naar de te leren kennis, houding en vaardigheden.

Hoe organiseer je kindgericht onderwijs?

Kies middelen die aansluiten bij de eigen doordachte en integrale visie op kindgericht onderwijs. Als je nieuwe organisatievormen invoert zonder doordachte visie, dan leidt dat tot de zo vaak gehelarde hyperigheid en golfbeweging in het onderwijs. Opereer hierin weloverwogen en zorgvuldig en denk teambreed na over de visie op leren en ontwikkeling en de uniciteit van leerlingen. Formuleer dan pedagogische uitgangspunten en breng daarna het organisatievorm en de middelen hiermee in lijn.

Weekrooster

Je kunt werken met stamgroepen die ingedeeld zijn op sociale gronden en kindspecifieke overwegingen en daarnaast met groepsoverstijgende thema- of niveau-groepen. Naast de stamgroepen zijn er dan op vaste momenten blokuren waarin groepswork plaatsvindt of waar in groepsoverstijgende niveaugroepen gewerkt wordt. Hierbij kun je bijvoorbeeld kiezen voor de basisvakken op de ochtenden en de andere vakken tijdens de middagen.

Co-teaching

Co-teaching houdt in dat gedurende langere tijd twee leraren samen verantwoordelijk zijn voor het lesgeven aan alle leerlingen in de klas. Het anders organiseren van de groepen kan hier heel mooi mee gecombineerd worden. Er is hierdoor veel meer flexibiliteit qua indeling in niveaugroepen binnen de groep. Daarnaast biedt dit ook mogelijkheden voor functiedifferentiatie binnen het lerarenkorps.²⁰

Organiseren met digitale oefensoftware

Het is mogelijk om vanuit digitale oefensoftware tijdelijke instructiegroepen te organiseren rond een bepaald leerdoel. Stel dat alle kinderen van de school gelijktijdig met digitale oefensoftware aan het oefenen zijn. Dan kan na een bepaalde oefenperiode deze software precies aangeven welke kinderen rond welke leerdoelen 'vastlopen' of in ieder geval behoefte hebben aan instructie.²¹

Als elke leerkracht binnen een bepaald schoolbreed blok uur een of enkele van die groepen uitleg geeft, heeft elk kind precies uitleg op het niveau waarop het bezig is. Dit sluit aan op de behoefte van de kinderen én het geeft de leerkracht veel meer rust en ruimte omdat er veel meer eenduidigheid is qua 'hulpvraag'. Daarnaast zijn de groepen nog groot genoeg om voldoende heterogeniteit te waarborgen. Dat is namelijk belangrijk voor de juiste interactie en het leren van elkaar.

'Het gaat erom dat er naast cognitieve doelen aandacht is voor doelen op het vlak van de vaardigheden en de persoonlijkheid.'

Dit artikel is deel 2 in een serie artikelen die gepubliceerd wordt op Wij-leren.nl over het leerstofjaarclassensysteem versus kindgericht onderwijs.

1. Het leerstofjaarclassensysteem is failliet
2. Van jaarclassensysteem naar kindgericht onderwijs
3. Wat kom je tegen op weg naar kindgericht onderwijs?
4. Mogelijke routes naar kindgericht onderwijs
5. Inspirerende schoolvoorbeelden

Organiseren met organisatiesoftware

Het gaat een stap verder om het volledige rooster te baseren op de individuele route die de leerling door de schoolloopbaan aflegt. Je kunt dan werken met een stamgroep op basis van sociale overwegingen, terwijl de instrumentele vakken op niveau worden gedaan.²² Ook daar moet natuurlijk in groepen instructie gegeven worden. De organisatie van die groepen is dan op basis van keuzes van de leerlingen in combinatie met keuzes van de leraar. Dit vraagt om specifieke software die de leraar de ruimte geeft om instructiemomenten te organiseren en leerlingen daarop in te laten schrijven. De leraar kan middels de software bepaalde instructiemomenten of lessen ook verplichten voor de leerlingen. Dit type software is beschikbaar en wordt op enkele tientallen scholen gebruikt.²³

Hoe nu verder?

De bouwstenen van kindgericht onderwijs kunnen gebruikt worden om het eigen onderwijs aan te spiegelen. In een volgend artikel wordt ingegaan op de mogelijke valkuilen die een school tegen kan komen op weg naar kindgericht onderwijs. Een vierde artikel beschrijft een werkwijze die scholen kunnen hanteren om een schoolspecifieke route naar kindgericht onderwijs uit te zetten. Tenslotte volgt er een vijfde artikel waarin een heel aantal goede voorbeelden beschreven worden van scholen die kindgericht onderwijs vormgeven.

Seminars
op de NOT

Auteurs van Wij-leren.nl geven elke dag seminars op de NOT. Zie <http://not.exporoute.com/exposant/126797> voor het volledige programma.

- ¹ CPB Policy Brief 2014/08, 3 december 2014: Investerings in persoonlijke ontwikkeling verbeteren sociaaleconomische uitkomsten.
- ² Karels, M. (2015). *Goed onderwijs in 2032? Vijf stellingen!* Geraadpleegd op 27-10-2016, van <http://wij-leren.nl/visie-onderwijs-2032-moreel-kompas.php>.
- ³ Een gangbaar model van 21e-eeuwse vaardigheden is dat van SLO en Kennisnet. Zie voor meer informatie <https://www.kennisnet.nl/artikel/nieuw-model-21e-eeuwse-vaardigheden/>.
- ⁴ Margriet Sitskoorn onderscheidt in *De beste versie van jezelf* twaalf executieve vaardigheden, zie <http://wij-leren.nl/executieve-functies.php>.
- ⁵ Van Rijn, H. (2016). *21st century skills: logisch toch!* Geraadpleegd op 27-10-2016, van <http://wij-leren.nl/21st-century-skills-aandacht.php>.
- ⁶ Biesta, G. (2015). *Persoonsvorming of subjectificatie? Een poging tot verdere verheldering.* Geraadpleegd op 27-10-2016, van <http://wij-leren.nl/persoonsvorming-subjectificatie.php>.
- ⁷ Een recent verschenen boek hierover is *Leren zichtbaar maken met Formatieve Assessment* van Shirley Clarke. Hierbij laat je kinderen zien dat ze kunnen groeien. Ze worden eigenaar van hun leerproces. Als leraar focus je op het leerproces en niet op 'het juiste antwoord geven'.
- ⁸ Karels, M. (2016). *Het leerstofjaarklassensysteem is failliet!* Geraadpleegd op 31-10-2016, van <http://wij-leren.nl/het-leerstofjaarklassensysteem-is-failliet.php>.
- ⁹ De wet spreekt van een 'ononderbroken ontwikkeling van de leerlingen'... en een 'onderwijsvorm die gericht is op een doorlopend ontwikkelingsproces van de leerlingen'. Zie <http://wetten.overheid.nl/BWBR0003420/2016-08-01>.
- ¹⁰ Cop, J., Rouschop, A. (2016). *Effectief differentiëren, individualiseren en personaliseren in de 21e eeuw.* Geraadpleegd op 27-10-2016, van <http://wij-leren.nl/differentiëren-individualiserenpersonaliseren.php> Een instructief samenvattend filmpje is hier te vinden: <https://youtu.be/nExpvLXap1U>.
- ¹¹ Rubens, W. (2016). *Wat staat centraal, het individu of de doelstellingen?* Geraadpleegd op 27-10-2016, van <http://wij-leren.nl/21st-century-education-global-educational-reform-movement.php>.
- ¹² Blog op de site van Inspire: *Zeven ontwikkelingen in digitaal leren*, via <https://www.inspire.nl/blog/zeven-ontwikkelingen-digitaal-leren/>.
- ¹³ Katz, I. (2006). *When Choice Motivates and When It Does Not* (PDF).
- ¹⁴ Kerpel, A. (2014). *Coöperatief leren.* Geraadpleegd op 27-10-2016, van <http://wij-leren.nl/cooperatief-leren-artikel.php>. Ook Hattie geeft in *Leren zichtbaar maken* aan dat coöperatief leren betekenisvol is qua effectgrootte in relatie tot goede resultaten.
- ¹⁵ Kerpel, A. (2014). *Ontdekkend leren.* Geraadpleegd op 27-10-2016, van <http://wij-leren.nl/ontdekkend-leren-artikel.php>.
- ¹⁶ Tanis, M., Dobber, M., Zwart, R. en Oers, B. van (2014). *Beter leren door onderzoek. Hoe begeleid je onderzoekend leren van leerlingen?* (PDF).
- ¹⁷ Lazonder, A. en Harmsen, R. (2014). *Hulp nodig? Een meta-analyse naar de effecten van ondersteuning bij onderzoekend leren.* (PDF).
- ¹⁸ Met name bij jonge kinderen is het werken met e-portfolio's aan grenzen gebonden. Zie: Baas, D. (2016). *Reviewstudie naar de effectiviteit van e-portfolio's in het basisonderwijs.* (PDF).
- ¹⁹ Poos, Esther. *Werken met Portfolio's*, via <https://www.onderwijsmaakjesamen.nl/actueel/werken-met-portfolios/>.
- ²⁰ Schoolpoort biedt een digitaal portfolio aan, zie <http://www.schoolpoort.nl/tools.html>.
- ²¹ Koot, S. (2014). *Co-teaching: een pakkende aanpak voor passend onderwijs.* Geraadpleegd op 27-10-2016, van <http://wij-leren.nl/co-teaching-artikel.php>.
- ²² De huidige software is te vinden via de volgende links: <https://www.gynzykids.com/>, <https://nl.snappet.org/> en <https://www.oefenweb.nl/> en <http://www.muiswerk.nl/>. Een goede vergelijkende bespreking van Menno van Hasselt is *Gynzy iPads, een nieuw digitaal leermiddel* (PDF).
- ²³ Werken in niveaus is minder eenvoudig dan het lijkt. Kinderen kunnen namelijk door allerlei oorzaken op een bepaald niveau terecht komen. Dat kan met voorkennis samenhangen, maar ook met leersnelheid of de behoefte aan oefentijd.
- ²⁴ Meer informatie over deze software is beschikbaar via <http://www.scoooltool.eu/>. Deze software is oorspronkelijk ontwikkeld voor O4NT-scholen, maar kan inmiddels ook los van dat concept gebruikt worden.